

Kosmasova Chronica Boëmorum – Kronika česká (asi 1045 – 1125)
Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

Prvé spracovanie českých dejín od vybájených čias až do začiatku 12. storočia; autorom je Kosmas – dekan pražskej kapituly, prvý český kronikár a zakladateľ českého dejepisectva.

Životopisné údaje:

O autorovi kroniky – Kosmasovi sa vie len veľmi málo, iba to, čo sám v kronike uviedol. V roku 1125 sa sám Kosmas nazval osemdesiatročným starcom. Z toho vyplýva, že sa narodil asi v roku 1045 niekde v Čechách, presné miesto narodenia nie je známe. Niektorí historici sa domnievali, že mal šľachtický pôvod, to však nie je možné dokázať. Isté je, že sa venoval duchovnej činnosti. Základné vzdelanie pravdepodobne získal v škole pri pražskom kostole, kde vykonával aj služby medzi nižším duchovenstvom. Je možné, že tam bol aj v roku 1074, teda ako 29 ročný. Potom odišiel študovať do cudziny. Pobudol v škole v Lutychu (v dnešnom Belgicku) a u slávneho majstra Franka Kolínskeho tam študoval gramatiku a dialektiku. Nie je známe dokedy sa zdržiaval v cudzine. V roku 1086 bol pravdepodobne s biskupom Jaromírom v Mohuči, kde sa zúčastnil na vydaní cisárskej listiny na obnovenie hraníc pražského biskupstva. Niekedy v tejto dobe sa asi oženil s Božetěchou, o ktorej sa nič presnejšie nevie, len ako píše Kosmas, že bola „nedílnou družkou všech osudů mých.“ Jediným známym dieťaťom z ich manželstva bol Henrich, ku ktorému sa prihlásil Kosmas aj vo svojej kronike. Kosmas sa zúčastnil na viacerých dôležitých cirkevných udalostiach, sprevádzal biskupov na zahraničných cestách. V roku 1099 bol v Uhorsku u ostrihomského arcibiskupa Serafina, kde ho vysvätili za kňaza. Zrejme to súviselo s jeho povýšením do funkcie dekana kapituly kostola sv. Víta. Že po roku 1110 bol členom pražskej kapituly, o tom svedčia záznamy o jeho ceste ku kniežatovi Vladislavovi a iné. Ako dekan pražskej kapituly písal Kroniku českú. Kosmas zomrel v roku 1125. Dátum jeho smrti niekto zaznamenal už do pôvodného rukopisu kroniky.

Dielo:

Jediným známym Kosmasovým dielom je Kosmasova Kronika česká. Tvoria ju tri knihy. Prvá kniha je venovaná Kosmasovmu priateľovi majstrovi Gervasiovi. Kosmas v nej uvádza, čo sa dozvedel z „báječného podania starcov“. Sú to povesti, ktoré sú umelo vytvorené, väčšinou podľa antických vzorov. Len výnimočne majú skutočné historické jadro – napríklad umiestnenie pôvodných sídiel kmeňa Čechov medzi rieky Ohře a Vltava v okolí hory Říp, povesť o príchode Čechov alebo boj Čechov s Lúčanmi. Od krstu Borivoja I. (podľa kroniky to bolo v roku 894) Kosmas datuje udalosti, pri ktorých zaručuje hodnoverné podanie. Prvá kniha sa končí smrťou kniežata Oldřicha v roku 1034. Druhá kniha sa vzťahuje na historickú dobu od nástupu kniežata Břetislava, Oldřichovho syna, na trón, po začiatok panovania Břetislava II., Vratislavovho syna, v roku 1092. Na rozdiel od prvej knihy, v ktorej sa odvoláva na svedectvá iných ľudí, v druhej knihe chce rozprávať o tom, „co jsme my sami videli nebo co jsme slyšeli z hodnověrného vypravování očitých svědků“. To isté platí aj pre tretiu knihu. V nej pokračuje v opisovaní českých dejín od roku 1093 do smrti kniežata Vladislava I. v apríli roku 1125, keď Kosmas knihu ukončil. Do písania tretej knihy Kosmas, ako vyplýva z jeho osobnej úvahy, už nemal veľkú chuť, hovorí že: „užitečnejší jest, abychom docela pomlčeli o nynějších lidech nebo časech, než abychom mluvíce pravdu – a pravda vždy plodí nenávisť – neměli z toho nějakou škodu...“ Napriek tomu však po skončení tretej knihy doplnil ešte niekoľko záznamov - o nastúpení kniežata Soběslava I. a o smrti cisára Jindřicha IV. V niektorých rukopisoch je tento krátky úsek označený ako štvrtá kniha. Nie je isté, kedy presne začal Kosmas písať kroniku. Niektorí historici sa domnievajú, že prvú knihu mal napísanú už v roku 1110, väčšina sa však prikláňa k názoru, že ju začal písať až

na sklonku života, v rokoch 1119 – 1122. V práci pokračoval až do roku 1125, vtedy podľa záznamu pripojeného na konci kroniky, 21. októbra zomrel.

Podrobnejšie o diele:

Kosmas v kronike vychádzal z mnohých starších historických prameňov – domácich i cudzích. Z domácich sa odvoláva napríklad na Privilegium cirkve moravskej, Epilog téže země a Čech, Život neb utrpení svatého Václava, Život neb umučení svatého Vojtěcha a iné – najmä cirkevné pramene. Dôležitý bol preňho prameň, ktorý sa nezachoval, ale historici ho poznajú pod názvom Staré anály české. Okrem toho bol Kosmas veľmi dobrým znalcom antickej aj stredovekej literatúry, poznal rad cudzích kroník, spisov o živote svätých a pod. Typickým znakom jeho štýlu je, že rád používal citáty z biblie, ale aj z diel antických i kresťanských autorov. Kronika je napísaná dobrou stredovekou latinčinou, v jeho dobe - na začiatku 12. storočia tradícia staroslovienskeho písomníctva bola v Čechách už minulosťou. Kosmas však používa aj české výrazy – bohemizmy. Kronika je najcennejším prameňom doby, z ktorej pochádza. Sú však v nej aj nepresnosti v dátumoch a niektoré udalosti autor (náhodou alebo zámerne) vynechal. Z kroniky je zrejмый Kosmasov patriotizmus, ktorý súvisel s úctou k panovníckemu rodu Přemyslovcov a tiež antipatia voči Poliakom a najmä Nemcom, ktorí často zasahovali do vnútorných vecí Čiech. Kosmasova kronika bola v stredoveku v kláštoroch často opisovaná (aj tým mohli vzniknúť niektoré nepresnosti), známych je pätnásť rukopisov. Pôvodný Kosmasov rukopis sa nezachoval. Dielo sa začína podľa klasického stredovekého princípu potopou sveta. Pokračuje témami, ktoré boli inšpirované povestiami domáceho pôvodu. Píše o Čechách ako o zemi, kde vládla spoločenská harmónia, dostatok všetkého. Táto harmónia sa z nejakého dôvodu porušila, preto musela byť ustanovená kniežacia vláda, vláda mužov nad ženami. Ďalej postupuje chronologicky podľa udalostí. Usiluje sa však nielen o vecné, ale aj o umelecké podanie dejín.

Úryvky:

Kosmasova kronika – 1. úryvok

(zo sprievodného listu, ktorý spolu s kronikou poslal Kosmas arcikňazovi Gervasiovi, v liste ho žiadal o prečítanie, pripomienky a jazykovú úpravu textu, písaného v latinčine)

Až dostaneš tento lístok, věz, že jsem Ti poslal českou kroniku. Ač není žádným půvabem slovesného umění uhlazena, nýbrž prostě a jakous takous latinou sepsána, rozhodl jsem se dáti ji přezkoušení Tvé obzvláštní rozumnosti, aby byla podle tvého důvtipného soudu buď vůbec zavržena, že by ji nikdo nečetl, buď, uznáš-li ji za vhodnou ke čtení, aby byla brusem Tvého zkoušení dříve bezvadně vybroušena, anebo spíše, oč ještě více prosím, znova od Tebe lepší latinou vypracována. Neboť o této své práci uznávám, že stojí jenom za to, aby sis ji buď Ty, jemuž Bůh udělil moudrost, anebo jiní dovednejší – jako to učinil Vergilius s vyvrácením Tróje a Statius s příběhy Aiakovce – podobně vzali za látku, na níž by též ukázali potomkům své umění i zvelebili památku svého jména na věky. A tak jsem počal své vypravování od prvních obyvatelů země české a jen něco málo, co jsem poznal z báječného podání starců, vykládám, ne z touhy po lidské chvále, nýbrž aby pověsti neupadly vůbec v zapomenutí, podle toho, jak umím a vím, lásce všech dobrých lidí...

Kosmasova kronika – 2. úryvok

Druhého dne, jak bylo nařízeno, bez prodlení svolají sněm a shromáždí lid. A Libuše, sedíc na vysokém stolci, takto mluví k hrubým mužům: „Hledte, hle za oněmi horami, je neveliká řeka Bílina a na jejím břehu je viděti vesnici, jež slove Stadice. V jejím obvodu jest úhor, zděli i zšíři dvanácti kročejů, jenž kupodivu, ač leží mezi tolika poli, přece nenáleží k žádnému poli. Tam váš kníže oře s dvěma strakatými voly. Jeden vůl má vpředu dokola bílý pás a bílou hlavu, druhý jest od čela po zádech bílý a zadní nohy má bílé. Nyní, je-li vám libo, vezměte

mou řízu, plášť i přehozy, jaké sluší knížeti. Jeďte vyřídít tomu muži vzkaz ode mne i od lidu a přiveďte sobě knížete a mně manžela. Muž má jméno Přemysl. Ten na vaše hrdla a hlavy vymyslí mnohá práva, neboť to jméno latinsky zní praemeditans – rozmyšlející. Jeho potomstvo bude v celé této zemi panovati na věky věkův.“

Kosmasova kronika – 3. úryvek

Svatopluk za temna půlnočního vsedl, nikým nepozorován, na koně, projel svým táborem a uchýlil se na jedno místo na stráni hory Zobor, kde kdysi s jeho podporou a pomocí vystavěli tři poustevníci ve velikém a nepřístupném lese kostel. Když tam dojel, na skrytém místě v tomto lese zabil koně a svůj meč zahrabal do země. Na úsvitě přišel k poustevníkům, aniž poznali, kdo jest. I byl po mnišsku oholen a oblečen v roucho poustevnické. A pokud žil, zůstal od nikoho nepoznán. Teprve, když již poznal, že se blíží smrt, zjevil mnichům, kdo jest, a potom hned umřel.

Kronika, anály, letopis:

Slovo anály vzniklo z latinského annales, ktoré má pôvod v slove annus (rok). Objavovali sa od 5. storočia n. l. vo veľkonočných tabuľkách (cirkevnej pomôcke na určovanie dátumu Veľkej noci v určitom roku) a boli vypracované na veľa rokov dopredu. Do voľných riadkov vedľa dátumov sa ku každému roku pripisovali drobné poznámky o najdôležitejších udalostiach. Záznamy boli veľmi stručné (v tabuľkách ani veľa miesta nebolo) a nasledovali chronologicky za sebou. Časom sa anály od veľkonočných tabuliek oddelili a viedli sa samostatne.

Kronika je stredovekým epickým žánrom. Na rozdiel od análov máva už v niektorých častiach textu podobu literárneho diela, tie sa striedajú s jednoduchým vymenovávaním faktov. Kronika rozpráva o historických udalostiach dlhšieho časového úseku, autor je len čiastočne súčasníkom udalostí, o ktorých píše. Kompozičné spracovanie kroník nie je jednotné, niekedy nepopisuje udalosti presne podľa rokov, v ktorých sa odohrali. Autor píše text podľa svojho zámeru, ak je to potrebné, vracia sa späť k starším udalostiam. V kronikách sa prejavuje aj autorova osobnosť, nie sú také anonymné ako anály. Kroniky boli hlavným žánrom prác dejepiscov v stredoveku, písali ich najčastejšie mníši v kláštoroch. Stredoveké kroniky sa spravidla začínali opisovaním svetových dejín od narodenia Krista. Neskôr sa popri „svetových“ kronikách objavil nový typ – národné kroniky. Existovali aj ďalšie typy kroník, ktoré sa venovali dejinám menších teritórií, neskôr biskupstiev, kláštorov alebo miest. Z národných kroník sú známe napríklad po latinsky napísaná Kosmasova kronika česká z prvej polovice 12. storočia (Chronica Boëmorum), zo 14. storočia veršovaná Dalimilova kronika. Najznámejšie uhorské kroniky sú Anonymova kronika z 12. storočia a kronika Šimona z Kézy z 13. storočia. Popri termíne kronika sa niekedy používa aj termín letopis, ktorý pochádza z ruských literárnych dejín – najznámejší je Nestorov letopis z 12. storočia. Termín kronika ako názov literárneho diela použil Peter Jilemnický. Jeho román Kronika je založený na kronikárskom rozprávaní očitého svedka udalostí z obdobia Slovenského národného povstania.

Myšlienky:

„Je v podstate na historikoch ako interpretujú tento historický prameň. Českí historici nedávno znova spracovali najstaršie povesti, ktoré sa nachádzajú aj v Kosmovej kronike ako je povesť o praotcovi Čechovi, povesť o Libuši a ďalšie a dávajú ich do súvislosti s povestami, ktoré sa nachádzajú v prostredí slovanskom, ale aj v širšom indoeurópskom. Ako príklad môžem uviesť Přemysla Oráča, ktorého historik Dušan Třeštík dáva do súvislosti so zvykom, ktorý bol rozšírený u Slovanov, ale aj u iných indoeurópanov - so zvykom rituálneho oborávania. Ak si spomenieme, akým spôsobom bol údajne založený Rím, Romulus najprv označil obvod Ríma rituálnym oboraním a až potom začal stavať hradby. S podobným zvykom zrejme súvisí aj Přemysl Oráč.“(M.Lysý)

„Kosmas nebol jediným prameňom k najstarším českým mýtom. Známa je tzv. Kristiánova legenda, ktorá pravdepodobne najstaršie povesti zachovala v ešte lepšej forme alebo Dalimilova kronika. Česi majú veľké šťastie, že sa zachovalo také množstvo pamiatok z ich dejín, najmä pamiatok mýtického alebo polomýtického charakteru. Nie každý národ v Európe sa tým môže pochváliť. Aj preto sú povesti zachované aj v Kosmasovej kronike stále také populárne.“(M. Lysý)

Zaujímavosti:

Téma Kosmasovej kroniky rezonovala v mnohých umeleckých dielach počas českého národného obrodzenia, ale aj neskôr. Medzi najznámejšie patria Jiráskove Staré pověsti české, Smetanova opera Libuše alebo symfonická báseň Má vlast.

Kosmas sa v kronike zmieňuje tiež o veľkomoravskom panovníkovi Svätoplukovi. Je to jediný veľkomoravský panovník, ktorého si ľudová tradícia zapamätala a aj Kosmas tieto povesti poznal. Keď v roku 1099 navštívil Uhorsko a prišiel do Ostrihomu, stretol sa tu s dvoma povestami o Svätoplukovi, ktoré zaznamenal vo svojom diele. Prvá povesť hovorí o tom, že Svätopluk náhle zmizol z boja a už ho nikdy nikto nevidel, podľa druhej povesti sa Svätopluk stal pustovníkom.